

Het oude Sint-Willibrorduskerkje van Middelbeers

Het oude Willibrorduskerkje in Middelbeers behoort tot één van de meest originele nog bestaande middeleeuwse monumenten in de Brabantse Kempen. Het werd in de vijftiende eeuw gebouwd als een appendix, tevens filia van de kapittelkerk van Oirschot en maakte deel uit van de oprichting van meerdere dochterkerken in Kempenland-Oost, zoals in Vessem en Wintelre. Veel van deze kerken hebben in de loop van de eeuwen grote wijzigingen ondergaan. Vanwege de originaliteit en de harmonieuze verhoudingen van de toren, het schip, de kruiskoren en het priesterkoor bezit de oude Sint-Willibrorduskerk nog altijd een hoge architectonische waarde.

Berse canonici

In kerkelijke bronnen uit de vijftiende eeuw wordt de parochie van Middelbeers geduid als Berse canonici, wat vertaald kan worden als het Beers van de Kanunniken. De kerk was gewijd aan Sint-Willibrordus. Een jaarpriester was belast met de zielzorg. Oostelbeers hoorde vanaf 1207 tot het patronaat van de Abdij van Tongerlo en is in bronnen terug te vinden als Berse monarchi, het Beers van de monniken.

Kanunniken van Oirschot

Het kapittel van Oirschot bestond uit geestelijken die leefden volgens de Regula Canonica. Daarom werden zij canonici of kanunniken genoemd. Anders dan kloosterlingen kenden kanunniken eigen bezit en inkomsten en bewoonden zij kapittelhuizen rond de kerk. De eerst bekende akte over het bestaan van een kerk in Middelbeers dateert van 10 februari 1515. Die beschrijft dat de presbyter annalis van Middelbeers volgende de afgelegde eed, elk jaar daags na St. Servaas in het Kapittel van Oirschot dient te verschijnen of hij het volgend jaar als huurling van de kerk in zijn deservituur kan aanblijven. Daarnaast werden jaarlijks tienden afgedragen. Archieven van het kapittel vermelden in 1575 dat “de tienden ut Wesbers 311/3 mud rogge en 15 mud somercoren en boekweyt” bedragen.

Architectuur

In de 15e en 16e eeuw werden in de Kempen op meerdere plaatsen kerken gebouwd in een regionale variant van de Brabantse gotiek, de zogenaamde Kempengotiek. Het waren eenvoudige driebeukige kerken, uitgevoerd in baksteen. Het meest karakteristiek zijn de monumentale westtorens, die in hun decoratie verwantschap vertonen met de grote kapittelkerken van Antwerpen, Mechelen en Breda. De torens bestaan in de regel uit drie lagen met galmgaten in de bovenste geleding. Op veel plaatsen zijn de originele kerken in de loop van de tijd aangepast of verdwenen.

Oude Willibrorduskerk

Het priesterkoor van de oude Willibrorduskerk bestond al van voor deze bouw en dateert van rond 1400. Het heeft vrijwel zeker een functie als kerk of kapel gehad. Het schip dat daar tegenaan is gebouwd is van latere datum, evenals de dwarsarm, zijbeuken en het houten tongewelf. De westtoren met drie geledingen en steunberen op elke hoek is vermoedelijk in de loop van de vijftiende eeuw toegevoegd. Uiteindelijk wordt aan het einde van de vijftiende eeuw een sober uitgevoerd schip gebouwd dat het koor met de toren verbindt.

Torenuurwerk

In de kerk zijn de restanten te vinden van een smeedijzeren torenuurwerk uit ca. 1442. Het merkteken T verwijst naar Henric van Toren of Thoiren alias Henri de Vic. Van Thoiren was onder meer stadsuurwerkmaker van Maastricht, maar ook de ontwerper van het eerste openbare uurwerk van de stad Parijs. Het torenuurwerk heeft in de loop van de eeuwen vele aanpassingen ondergaan, waaronder een aanpassing van waag- naar slingeruurwerk. Uiteindelijk raakt het in de 19e eeuw in onbruik. Door de jaren heen verdwijnen verschillende onderdelen, waaronder het ankerrad, de slinger en het houten onderstel. In 1997 wordt het uit de toren gehaald en in de kerk tentoongesteld. Hier is het torenuurwerk nog steeds te zien.

Pastoor Guilielmus Pancracius Schoenen (1578 – 1608)

In 1994 werd een zwartgranieten grafzerk aangetroffen tussen de sacristie aan de noordzijde en de oude kerk. Op de steen is de tekst te lezen: "Hier leet begraven heet Willem Pancaes Schuenen pastoir deser kercken gestorven den 27 januarius ao 1608". Willem Pancaes Schuenen was pastoor in Middelbeers van 1578-1608. Vlak voor zijn dood richtte hij een studiebeurs op aan de Universiteit van Leuven. Naast bloedverwanten stond de inschrijving ook open voor inboorlingen van Middelbeers of Westelbeers. Uiteindelijk wordt deze niet ingevuld en komt de opbrengst ten goede aan de huisarmen van de beide gehuchten.

Interieur

Als in 1927 een nieuwe kerk in gebruik genomen wordt, verhuizen veel interieurstukken naar de nieuwe Willibrorduskerk. Het rijkversierde hoofdaltaar uit 1750 en de barokke preekstoel blijven achter. De preekstoel wordt verkocht aan een kerk in Haarlem. Van het hoofdaltaar uit 1750, dat hoogstwaarschijnlijk afkomstig was uit de schuurkerk, is niet meer te achterhalen waar het gebleven is. Ook het orgel van Vereecken uit 1869 bevindt zich niet meer in het Kerkje. Het pijpwerk werd gebruikt voor de bouw van een nieuw orgel in de nieuwe Willibrorduskerk. De orgelkast ging daarbij verloren. Vlak na de her-ingebruikname door de katholieken na de Bataafse Revolutie waren bij een inbraak in 1797 al twee zilveren kelken, een monstrans en sieraden van de Heilige Maagd uit de kerk geroofd.

Doopvont

De doopvont uit de oude Willibrorduskerk verhuisde in 1927 mee naar de nieuwe kerk. De granieten vont kenmerkt zich door vier primitief bewerkte koppen, die Assyrisch aandoende baarden dragen. Er zijn verwijzingen dat het hier gaat om een Karolingisch doopvont, mogelijk vanwege het gebruik van Byzantijnse kenmerken. Soortgelijke exemplaren werden gevonden in Horssen, te Fulda in Duitsland en in St.-Oedenrode. Er zijn ook aanwijzingen dat het gaat om een Maaslands-Romaans doopvont dat gedateerd kan worden als 13e -eeuws. Mogelijk is het hiermee het oudste stuk dat Middelbeers rijk is. In de jaren zeventig werd de voet van de doopvont teruggevonden bij werkzaamheden in de pastorietuin. Voor een definitieve datering van de vont zal aanvullend onderzoek moeten plaatsvinden.

Grafmonumenten en muur

Aan de noordkant van de kerk zijn graven te vinden van vier pastoors, één subdiaken en drie familieleden. De graven dateren uit de jaren 1861 - 1915. Uit piëteit zijn deze niet overgebracht naar de begraafplaats achter de nieuwe kerk.

In 2005 verzoekt het bestuur van stichting Het Oude Kerkje de Rijksdienst voor de Monumentenzorg om de graven en kruisen op te nemen in het Monumentenregister. De Rijksdienst besluit om de grafstenen niet aan te wijzen als beschermd monument. In 2023 neemt het gemeentebestuur van de gemeente Oirschot het besluit om de kerkhofmuur en de grafstenen aan te wijzen als gemeentelijk monument, waarmee de bescherming en instandhouding voor de toekomst geborgd is.

Bron: Heemkundekring Den Beerschen Aard

In 2023 werd een kabinetorgel in het Oude Kerkje teruggeplaatst. Dit betreft een historisch samengesteld achttiende-eeuws Hollands eiken kabinetorgel met barokke kenmerken dat is opgebouwd uit onderdelen uit de 18^e, 19^e, en 20^e eeuw.

Bronnen:

- Nicoline van Tiggelen - Van Kerk tot Icoon in de Kempen Het Oude Kerkje in Middelbeers
- Stichting Archeologie en Historische Geografie Brabant – Kerken en kerktorens vanuit bouwkundig perspectief
- Herman Strijbos - Kempense gotiek: Een veel gehanteerd begrip met een onduidelijke inhoud
- De tijd tikt in het Land van Thorn - Expositie van Midden-Limburgse uurwerken uit Nederland en België, Gemeentemuseum “Het land van Thorn”
- Brabant Historisch Informatie Centrum - Parochiedossiers Middelbeers van het bisdom 's- Hertogenbosch, 1559-1629 (2074)